

VIJA LAGANOVSKA

VILTUS SAULES

VIJA LAGANOVSKA

**VILTUS
SAULES**

821.174-31
La 194

Vāka dizaina autore **Krista Jūlija Kreišmane**

Vija Laganovska
VILTUS SAULES

Apgāda vadītāja *Vija Kilbloka*
Projekta vadītāja *Bārbala Simsons*
Redaktore *Daina Grūbe*
Korektore *Diāna Graudiņa, Ilona Burka*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6,
Rīgā, LV-1010. Red. nr. L-4219.
Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana
vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums.
Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Vija Laganovska, 2022
© Literārā apdare, izdevums, mākslinieciskais noformējums,
Apgāds Zvaigzne ABC, 2022
ISBN 978-9934-31-094-2

Auriķi

1915. gads

Mazās Līzes mugura jūt: mātes vēderā kaut kas kustas, dunkā, cilājas – gluži kā raibajai kaķenei. Iesākumā kaķēni bija vēderā, tad tie izlīda no viņas astes apakšas taisni gultas kājgalī Līzes acu priekšā. Slapji, vietām staipīgiem, asiņainiem recekļiem klāti. Viņa skatījās uz miklo, raibo murskuli, uz kustonīšiem, kuri nevarēja atvērt plakstus, un kaķenes krampjiem. Kaķene laizīja vietām palikušo glumumu nost no pīkstošajām, tikko pasaulē nākušajām radībām. Līze nekādi nespēja iztēloties smukos, pūkainos kaķēnus, kas skraidīs pa istabām un pagalmu, spēlēsies un visus uzjautrinās. Vēl Līze atceras, kā tēvs tos salika palielā lupatā, ielika tiem blakus akmeni apmēram kulaka lielumā, aizsēja ciet un aiznesa pīkstošo paunu uz upi.

Līze pēkšņi saviebjas un atvirzās no mātes nostāk.

– Tak esi mierā, nedīdies! – Viņas māte Marija parauj Līzi aiz puspītās bizes atpakaļ. – Mūžīgi tev viss pa savam jāiegroza!

Raupjajos pirkstos un aizlauztajos nagos ķeras smalki, cirtaini linu krāsas mati. Lenti starp lūpām

turot, māte šķendējas: – Būs vien jāšņāp nost, citādiņ ar utēm netiks nekādā galā.

Viņa ietūca miegainās Līzes rokās sainīti ar brokastu sieru un maizes ņuku un pagrūž meiteni uz durvju pusi.

– Ej! Skaties, lai govīs kungu tīrumos atkal neaizbizo. Un neaizmirsti Grietu kūtī atstāt. Gurni vaļā, šodien teļam jābūt klāt!

Māte pagriežas pret izstīdzējušu, tumšmatainu jaunekli. Skatiens slīd pāri dēla brūnajiem svārkiem, kuru piedurknes daudz par īsu Gustava slaikajām rokām un pa ziemu izaugušajam stāvam. Tēva melno zābaku stulmos sabāzis bikšu staru galus, viņš stāv un ik pa laikam sarausta uz leju svārku piedurknes.

– Ko tu stāvi kā žoga miets? Taisies! Cik nu vairs tev atlicis. – Marija nopūšas, pieiet Gustavam tuvāk un pati pavelk svārku piedurknes lejāk.

– Kur šitā var izaugt! – viņa nošķendējas un, nometusies četrāpus pie Pētera gultas, tusnīdama izvelk no pagultes jaunākā dēla kurpes. – Ar zābakiem vairs nav nekāda iešana. Šito siltumu aprīļa sākumā! Piesvīdis, un kājas pagalam. Līdz Lestenei tak pāris jūdžu būs. Kāds tu strādātājs ar izsutušām kājām. Tik daudz darba. ... Zābaki jātaupa nākamajai ziemai. Pēteris vēl varēs uz skolu iet. – Viņa nopēta apputējušās kurpes, ar priekšauta stūri paberzējot šur tur gruntīgāk.

Marija, kā ierasts, turpina vaimanāt par Līzes grūto galvu: – Tēvreizi nevar un nevar iemācīties. Vai maz vajag tērēties un skolā laist? Kaunu tik piedzīvos. Pavei, jau pirmajā ganu dienā, piesaulē uztupusies uz ieloku pļavu lielā akmens, iemīga. Govīs taču pēc garās ziemas

iet kā dullas, katru zāles kumšķi rij. Mārša jau pār upi bija pārjezdījusi. Kas nu par upi! Ūdens tā nokrities, nez vai govij līdz pupiem sniedzas. Cik tad Māršai vajag – pāri, ka nemetas. Labi, ka Pēteris ar tēvu no Lielmuižas brauca, pamanīja, citādi meklētu lopus pa baronu tīrumiem un mežiem. Nu un ja tā govs līdz purvam tiktu? Mans prāts jukām aizietu, taisni trakums! Un kam tā skola kalpu bērniem? Lai kungu bērni mācās, tiem tāpat būs teikšana. Pat ja piecās skolās ietu, to kalpa duku ārā nedabūt! Tikai tērēšanās un darbu kavēšana. Lepnībā iedzīvojas, un tāds jau labu galu nepieredz. – Brīdi Marija stāv, muguru ar abām rokām satvērusi, tad klusāk piemetina: – To gan nevar par visiem teikt. Lielmuižas freilene allaž laipna, tāpat kā baronese. Grēks būtu sūdzēties...

– Māt, man jāiet strēlniekos. – Satrūcies pats no savas tikko lūzumu piedzīvojušās balss, Gustavs izslien pagaro augumu vēl taisnāk, pārtraucot mātes purpēšanu. – Pēterim jāmacās. Viņam tikai nākamgad septiņpadsmit, tāpat vēl streļķos neņems. Vismaz šogad... Un tēvu arī neņems. Par vecu. Bet man jāiet.

Dziļākajā istabā var dzirdēt, kā mostas diviņi Rihards un Tekla. Mazā Ede vēl nav dzirdama. Notarkšķ pulksteņa pendelis. Klak! Tas nokrīt par iedaļu zemāk. Marija paveras pulkstenī.

– Atkal tas atsvars krīt ārā. Re, ņēma un apstājās pavisam. – Viņa pieiet pie pulksteņa un iekustina pendeli, turpinādama lūkoties, kā tas vienmērīgi šūpojas no vienas malas uz otru, līdz atkal jūtami palēninās un apstājas.

– Un... kurpes tik ātri nenodils. – Gustavs, māti uzmanīgi vērojot, turpina.

Brīdi minstinājusies, Marija metas uz ārdurvīm.

– Tēvs! – Māte, vēderu turot, pār sazaļojušo un vēl lopu nenomīdīto pagalmu skrien uz malkas šķūni.

Nakts melnumā Jēkabs ar abiem dēliem bija iejūguši Zigi un devušies pēc malkas uz Lielmuižas meža purvaino galu. Krāvuši jau iepriekš noskatītos pa ziemu sakritušos kokus malkai. Garākos nācies mājās uz ātro sazāgēt, lai šķūnī var salikt. Tā teikt, lai nav svešām acīm uzreiz samanāms. Rudenī nopirkt būšot grūti. Pēteris un Līze jāskolo. Nevar zināt, kā labība un kartupeļi padosies.

– Jēkab, Gustavs ies uz karu! – atspiedusies pret šķūnīša durvju ailu, Marija aizelsusies beidzot izdveš. Jēkabs nomet pacelto baļķēnu, ar piedurkni notrauš no pieres sviedrus. Marija redz vien vīra muguru, piešvīdušo kreklu un pakausī atbīdīto cepuri. Pēc brīža viņš pagriežas pret sievu. Sirmot sākušie bārdas rugāji pārklāj dziļās rievās viņa kalsnajos vaigos, tās nedaudz piesedzot un noapaļojot savecojušo seju. Pleci Jēkabam vairs nav kā senāk spēka un tvirtuma pilni. Tagad, ja nezinātu, ka viņam nesen apritēja piecdesmit pieci, svešinieks nodomātu, ka vecais vīrs ir Marijas tēvs.

Jēkabs noņem cepuri, pastumj sievu sāņus un dodas uz istabas pusi.

Pusaizvērtajā mājās priekšnama durvīs, asti luncinādams, vispirms parādās suns. Tas ienāk un apsēstas Gustava priekšā. Puiša skatiens slīd no vecā Dukša uz apstājušos pulksteni, tad uz savalkātajām un nošķiebtajām korpēm.

– Tās tupeles jau rudenī spieda... – Viņš ar kāju pastumj apavus atpakaļ zem gultas. Pirms divām ziemām kaimiņi atdeva par siena pļaušanu sava noslikušā dēla kurpes. Vēlāk gan dzirdēja runas, ka noslīcēja apavus nevajagot pieņemt un mājās turēt, bet māte atmeta ar roku un noteica: – Katram lai pēc ticības.

Noslīkušajam Johimam toreiz tāda bāli zaļa seja bija, kad viņu atrada dēlu diķī. Neviena nesaprata, kāpēc viņš turp gājis. Diķī sen vairs nevarēja peldēties, jo tas bija aizaudzis ar kalmēm, zālēm un dūņām.

Beidzot durvīs parādās tēvs, aiz viņa gāzelīgā gaitā tuvojas māte.

– Uz kādu karu tu esi sataisījies? – Jēkabs ir nedaudz aizsiesis un sasvīdis, bet balss caur biezo bārdu dārd neierasti skaļi. Viņš jau tāpat ir īsāks par māti, bet tagad uz gaidībās sabriedušā sievas auguma fona izskatās pavisam sīks un ar spēcīgo balss tembru gaužām nesaderīgs. Jēkabs veras Gustava sejā. Itin kā sajūtot savu niecību, vecā vīra pleci sagumst.

– Maz mēs vēl būtu caram kalpojuši? – Balsī manāms drebelīgums. Gluži it kā viņš kaut kur no vēdera runātu.

Gustavs, ievilcis plaušās prāvu devu gaisa, vienā paņēmienu izgrūž: – Un vāciem, tēvs? Vai vāciem nebūsi gana kalpojis par vēdera tiesu? Tēvs, mēs vācus dzīsim projām! Vai nezini, kas leišmalē notiek?

Istabā dzird vien Gustava neveiklo miņāšanos no viena grīdas dēļa uz otru un mātes straujo elpošanu. Iedziedas gailis. Caur priekšistabas nelielo logu, ko tikai pagājušajā vasarā ielika, iestīgo rīta saules stari. Var redzēt, kā uz Jēkaba pieres iemirdzas nelielas

sviedru lāsītes. Suns, iežmiedzis asti kājstarpē, izslid pa durvīm pagalmā, tikko manāmi iekustinot sastingušo istabas gaisu. Visi uz mirkli paveras aizejošajā Duksi.

– Es strēlniekos iešu. Latviešu strēlniekos. – Nu jau Gustava balss ir pavisam apņēmīga. Viņš sarausta īsās svārku piedurknes uz leju. – Tur tagad ņem arī tos, kam vēl nav iesaucamais vecums. Karavīra ancuku dod un zābakus!

Marija apsēstas priekšistabā pie galda. Dziļajā istabā pieaug bērnu kņada, saklausāma Edes raudāšana, bet māte nereaģē. Ienāk Pēteris. Līdzī novirmo svaigu kūtsmēslu un sviedru smārds.

– Ko nu mels... Pavasara darbi pilnā sparā, domā, vīriem tik vien klapatas kā skriet ar plinti pa mežu? – Jēkabs norij siekalas, it kā rīkle pavisam sausa būtu, tad atkal paveras dēlā. – Lai karo krievi. Un leiši. Ko ta visi mūk kā prusaki no telēķa? – Viņš noslauka ar piedurkni nosvīdušo pieri. – Nekādu atsvabināšanu tā karošana nevienam nav nesusi... – Skatiens šaudās vairāk pa leju, kaut kur pa svaigi mazgāto dēļu grīdu, tad apstājas pie sievas kuplā vidukļa. Jēkabs sakniebj lūpas. Pēkšņi izmainās viņa vaigs – kļūst pelēks un ciets. Kādu brīdi vērojis te Gustavu, te Pēteri, tēvs strauji apsviežas apkārt un cērt kulaku galdā ar tādu švunku, ka maizes rika, kas uzlikta uz piena krūzītes malas, ievēlas ar galu pienā, izšļakstinot to uz galda virsmas.

– Kā mēs renti nomaksāsim? Kas strādās? – visbeidzot viņš izkļiedz. – Nieka divdesmit desētīnas! Daži pūri zemes! Par kādām suņa blusām man kalpu ņemt,

ko? – viņš jautā, ar acīm urbjeties Gustavam sejā.
– Labi, ka vēl tik daudz iedeva!

Jēkabam no uzbudinājuma trīc bārda. Pētera ska-
tiens šaudās no Gustava uz tēvu. Pēc dabas miermīlīgo
tēvu niknu redzēt negadās bieži. Nedaudz nomierinā-
jies, Jēkabs noslauka piesvīdušo seju krekla piedurknē
un turpina: – Pagastmājā šito štelli savādāk klāstīja.
Tie zināja teikt, ka valdība solījusi i saimniekam, rent-
niekam, i kalpam iztikšanu. Kur tu bāzies ar savu karo-
šanu?

Pagājis uz dēla pusi, tēvs vairākkārt iebaksta rādī-
tājpirkstu viņam deniņos. Gustavs atvaira ar elkoni no
sevis stingro tēva roku.

– Meli! Valdības vīri ar vāciem sabraļojušies, tie ne-
dos mums saimniekot! Ne velti Rīgā šūmējas un strēl-
niekos ņem pat tos, kas vēl nav iesaucamajā vecumā. –
Gustavs aizvien uzstājīgāk pretojas tēvam. – Mūs
visus māna! Un, jā... Lielmuižas baroniem būšot vien
uz Vāciju atpakaļ jābrauc. Zemi sadalīs latviešiem, kad
tas viss būs beidzies.

Brīdi valda saspringts klusums. Dzirdama vien tēva
smagnējā elpošana. Visbeidzot Gustavs pavisam klusu
piebilst: – Ir likts visiem pamest mājas un doties uz
austrumiem. Ar visu pārtiku un lopiem.

– Tēvs, piedod tiem, jo tie nezina, ko tie dara! –
pastiepis abas rokas pret griestiem, dveš Jēkabs un no-
slīgst uz beņķa līdzās mātei. – Atstāt tikko iekoptu
zemi, māju... Šeku, tajā kastē... – Viņš norāda ar pirkstu
uz istabas griestiem, kur uz bēniņiem glabājas zārks.
– ... mani no šejienes iznesīs.

– G-gustavs sa-saka taisnību! – stostīdamies teiktajam kautrīgi pievienojas arī Pēteris. – Es pa-pats dzirdēju, kā d-d-draudzes skolā skolotājs ar k-krievu inspektoru runāja. C-cars so-solījis mums visiem zemi un sa-saimniekošanu. Jelgavā jau pulcējoties p-pirmie s-s-strēlnieki.

– Ampelmaņi, cik nesen vēl mātes pupā karājāties! Pigu jums cars, ne saimniekošanu iedos! – Tēvs vairs neskatās ne uz Gustavu, ne Pēteri, bet truli blenž kaut kur iesāņus dziļās istabas virzienā. – Zemi par baltu velti nevienam nedāļā. Katorgu gan. Tāpat kā pirms desmit gadiem... to iedos.

Nesen raudošā trijotne ir aizdomīgi klusa. Māte pieceļas un lēnā, gāzelīgā gaitā dodas pie mazākajiem bērniem. Viņa vairs neuzlūko Gustavu.

Marija neskatās uz viņu arī tajā agrajā pavasara rītā, kad viņš dodas uz Rīgu. Viņa no Gustava atvadījās īsajā klusuma mirklī, kad sakritās Jēkaba pleci.